

RAZVOJ UMETNIČKIH INTERESOVANJA

Kratak istorijat

Opisi ličnosti relevantni za interesovanja mogu se naći čak kod pojedinih antičkih mislilaca, na primer, kod Aristotela, Teofrasta itd.¹⁾ ali proučavanje ove važne ljudske karakteristike započelo je znatno kasnije — u drugoj polovini prošlog veka. Doduše, fenomen interesovanja su analizirali i na njegov značaj ukazivali i neki mislioci novijeg doba pre naznačenog perioda (Lok, Ruso, Herbart). Sve do dvadesetih godina ovoga veka interesovanja su isključivo spekulativno razmatrana, čemu su svoj doprinos dali Dž. S. Mil. V. Džejms, Dž. Džui, Štumpf, Staut, Tičener, Frojd, Mekdugal, Keršenštajner i drugi poznati filozofi, psiholozi i pedagozi.²⁾

Prva empirijska istraživanja razvoja interesovanja izvršena su u okviru „pokreta za proučavanje deteta” čiji je duhovni otac bio S. Hol-Vec u vreme prvog svetskog rata u SAD je objavljeno nekoliko istraživanja interesovanja učenika sa ciljem da se utvrdi stabilnost ove dispozicije, odnos prema sposobnostima i školskim postignućem, mogućnost predviđanja školskog uspeha i izbora studija na osnovu poznavanja interesovanja, uloga interesovanja u pro-

¹⁾ U drugom delu Platonove *Republike* za fenomen interesovanja svakako ima značaj sledeći odlomak: „Ni dve osobe se ne rađaju sasvim slične, već se svaka razlikuje od drugih po svojim prirodnim obdarenostima koje je čine pogodnom za obavljanje jednog zanimanja, a druge osobe za druga zanimanja... Sledi, da će sve stvari biti proizvedene u većoj količini, kvalitetnije i lakše kada se svaki čovek bavi određenim zanimanjem u skladu sa svojim prirodnim sklonostima...”

²⁾ Pored navedenih autora za razvoj misli o interesovanju zaslužni su i drugi autori, na primer, F. Slaajmaher, V. Prajer u Nemačkoj, B. Perez u Francuskoj, S. Hol u SAD, Dž. Sall u Velikoj Britaniji, L. Feri u Italiji.

cesu učenja i rada. U dvadesetim i tridesetim godinama ovog veka nastali su i mnogi instrumenti za merenje interesovanja.³⁾

Problemi interesovanja danas se široko istražuju i o ovoj važnoj karakteristici ličnosti otkrivene su činjenice koje genijalni mislioci ranije nisu uspeli ni da naslute. Ipak, ova oblast istraživanja krije još mnoštvo nepoznanica, a jedna od najvećih teškoća jeste što dosad nije formulisana nijedna dovoljno obuhvatna i formalizovana teorija o prirodi interesovanja.⁴⁾ Heuristički plodni pravci mogli bi biti u razvijanju jedne takve teorije u spoju dostignuća psihologije o prirodi motivacije i sociologije o karakteristikama kulturnih potreba.

Značaj interesovanja

Značaju interesovanja posvetili smo celo poglavlje u jednom našem radu o prirodi interesovanja,⁵⁾ pa ćemo stoga ovde ukazati samo na neke teorijske i praktične razloge zainteresovanosti naučnika za ovaj fenomen. Interesovanja su jedno od *distinktivnih ljudskih obeležja*, mada neki autori, koristeći naziv „humana“, impliciraju da i pojedine vrste viših životinja poseduju izvesne (pred)interesne reakcije. Interesovanja su *univerzalna*, tj. postoje u određenom obliku kod svih ljudi. Interesovanja se mogu tretirati kao jedan od *pokazatelja važnog koncepta zrelosti i razvijenosti ličnosti* (G. Olport, Maslov), odnosno „*svestrane ličnosti*”

³⁾ Najstariji instrument, Strongov VIB, konstruisan je u periodu od 1919. do 1927. i autor ga je čitavih pola veka usavršavao i modifikovao, tako da je VIB i dalje najpoznatiji instrument za merenje interesovanja. Inače, danas postoji barem stotinak instrumenata ove vrste (većina je namenjena uzrastima od deset do dvadeset godina. O tome vidi: Buros, O: *The Eight Mental Measurement Yearbook*, Gryphon Press, Highland Park, New Jersey, USA, 1978, p. 1535—1648.

⁴⁾ Nedostatak teorija u ovoj oblasti istraživanja ličnosti delimično je uslovljen složenošću pojave interesovanja i usmeravanjem pažnje istraživača i teoretičara na druge oblasti, pre svega na sposobnosti i crte temperamenta i karaktera. Međutim, osnovni razlog teorijskog zanemarivanja interesovanja je što su neki uticajni teoretičari — pre svega Dž. Votson, osnivač bihejviorizma — otvoreno odbacivali sve pojmove u psihologiji koji imaju „mentalistički prizvuk”, pa time i interesovanja. Podsećamo da, prema bihejvioristima, psihologija treba da se bavi posmatranjem spoljašnjeg ponašanja i objektivnim reakcijama, a ne unutrašnjim životom, subjektivno-doživljajnim fenomenima. Imajući u vidu naizmenično isticanje i zanemarivanje koncepta interesovanja u istoriji psihologije, jedan britanski autor je interesovanja nazvao „Feniksom u psihologiji”. Vidi: Kirkland, I: „Interest: Phoenix in Psychology”. *Bulletin of the British Psychological Society*, 1976, Feb, Vol. 29, p. 33—41.

⁵⁾ Pantić, D.: *Priroda interesovanja*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd 1980, str. 9—19.

(K. Marks). Takođe, ona delimično govore i o *sposobnostima ličnosti* (o tome su pisali psiholozi Torndajk, Terman, Vudvort i dr.). Interesovanja predstavljaju *svesne i snažne pokretače ponašanja* i zato se mogu svrstati u motivacionu strukturu ličnosti; ona su deo *aktivne ljudske prirode* (za razliku od nesvesne motivacije koju su isticali ortodoksni psihoanalitičari). Interesovanja, pored sposobnosti i crta temperamenta *pripadaju najpostojanijim ljudskim dispozicijama*, ali to ne znači da su, čak i ona, za određenu ličnost centralna, apsolutno nepromenljiva. Interesovanja imaju *važne funkcije u svim životnim dobima*: u detinjstvu su značajna u igri, u učenju, za razvoj ličnosti; u mladosti za formiranje identiteta, u izboru poziva, u krišćenju slobodnog vremena; u zreloom dobu za zadovoljstvo poslom i uspehu na poslu; u starosti za traženje smisla, samoaktualizaciju i za realizaciju ranije zanemarenih hobija. Suštinska je uloga interesovanja i za razvoj *kulturnih potreba* i za *kreativno ponašanje*⁶, zatim za proces samoaktualizacije⁷ i za *mentalno zdravlje* uopšte.⁸)

Interesovanja su jedan od bitnih *kohezivnih činilaca malih i neformalnih grupa* i neke od ovih grupa se gotovo i ne mogu definisati ako se izostave interesovanja (na primer, vršnjačke, rekreativne grupe, grupe slobodnih aktivnosti u školi i sl.). Interesovanja su nezaobilazan element *u određivanju kategorije slobodnog vremena*, štaviše, ona joj daju smisao, vrednost i sadržaj. Interesovanja su *višestruko važna za društveni život*: obično su ugrađena u grupne ciljeve, često se institucionalno razvijaju (interesne organizacije), velikim delom se stiču putem socijalnog učenja, za određene vrste interesovanja drugi ljudi su neophodan i glavni cilj (humanitarno, socijalno interesovanje). Očigledna je relevancija interesovanja i za *političku praksu*, posebno za procenu akcionog potencijala, sticanje uvida u demokraciju određene sredine, zaključivanje o karakteristikama društvene strukture, o ideološkom projektu, deyjantnim pojavama.

⁶) Pokazalo se da kreativne osobe ispoljavaju značajno više od drugih teorijsko, estetsko i socijalno interesovanje. Vidi: Kvaščev, R.: *Psihologija stvaralaštva*, Izdavačko-informativni centar studenata, Beograd 1976.

⁷) Pojam samoaktualizacije analizirao je naročito humanistički psiholog A. Maslov, smatrajući ga izuzetno važnim za zadovoljstvo i sreću pojedinca.

⁸) Ispitivači su zapazili da zrele ličnosti ne retko odlikuju široka i duboka interesovanja, a ličnosti s abnormalnim tendencijama skućena, plitka, vrlo slaba interesovanja. Uočeno je da mladi delinkventi često imaju i osoben sklop interesovanja i zato pojedine vrste interesovanja mogu biti značajne i kao dijagnostičko sredstvo i u prevenciji socijalne patologije.

O značaju interesovanja posredno govori i *veliki broj sinonimnih termina*⁹⁾, od kojih su, po našem mišljenju, jedino stare narodne reči „zanimanje (za)” i „mar” pravj sinonimi termina interesovanje. Termin „interes”, iz koga je izvedena i reč interesovanje, uprkos tome što ga mnogi autori, posebno u engleskom jeziku, sledeći odgovarajući koren iz latinskog jezika sinonimno koriste s interesovanjem, trebalo bi u srpskohrvatskom jeziku izbegavati i primenjivati prvenstveno za sociološki pojam interesa, tj. objektivizirane potrebe koje imaju svoju istorijsku i aktuelno-klasnu etiologiju.

Definicija interesovanja

Nisu retka istraživanja interesovanja čiji autori uopšte ne definišu pojam interesovanja, verovatno zato što smatraju da je reč o veoma opštoj kategoriji koja se opire formalnom određivanju, ili o kategoriji čije je značenje opštepoznato. Brojne su i definicije koje iz raznih razloga ne zadovoljavaju. Takve su, na primer, određne definicije, tautološke definicije, nepotpune definicije (navodi se samo deo sadržaja pojma interesovanja) i operacionalne definicije, tj. određnje interesovanja isključivo na osnovu korišćenih procedura merenja.

Prave, teorijski zasnovane definicije su retke, ali i one mogu da budu nedovoljno obuhvatne ili pogrešne. Važno je da se definicija interesovanja, kao uostalom i svakog sličnog teorijskog pojma, izvodi iz određenog šireg shvatanja (obično neke teorije ličnosti), zatim da se pojam interesovanja podvodi pod neku opštiju kategoriju (najbliži rod) i da se istakne specifična razlika.

Pomenućemo nekoliko definicija interesovanja: „Interesovanje je dispozicija da se čovek angažuje u nekoj kulturno razrađenoj aktivnosti bez obzira na bilo kakvu drugu nagradu osim zadovoljstva koje ima od toga što primenjuje tu dispoziciju” (S. Diamond, 1957). „Interesovanja su mentalna stanja dopadanja/nedopadanja povezana sa vršenjem neke aktivnosti” (Gilford, 1959). „Težnja pojedinca da re-preplavljenosti, pridobijenosti nekom delatnošću kojoj jedinka pridaje izvesnu vrednost” (Dž. Džui, 1913). „Uopštena tendencija ponašanja pojedinca da bude privučen nekoj klasi aktivnosti” (E. Strong, 1955). „Osećanje obuzetosti, doavno obraća pažnju na određene objekte i sadržaje i da se njima bilo mentalno (u mislima), bilo aktivno bavi” (N. Rot, 1963).

⁹⁾ Zainteresovani čitalac može se o terminološkim problemima obavestiti u našem radu navedenom u napomeni 5 (str. 20—22).

Do sada su autori koji su pokušali da definišu interesovanja istakli da je za sadržaj ovog pojma bitno da je on motivaciono svojstvo, da je dispozicija, da je vrednosno obojen, da je afektivno stanje (pozitivna emocija), trajan pozitivan stav, socijalno odobrava aktivnost, selektivna orijentacija, preferencija, kulturna potreba. Izvesno je da nijedna definicija ne može da obuhvati sve ove odredbe, a ne treba zaboraviti ni da definisanje podrazumeva opredeljivanje i naglašavanje bitnih odredbi. U našem pomenutom radu (napomena 5) predložili smo sledeću definiciju interesovanja: „*Interesovanja su jedan oblik (uglavnom terminalnih) vrednosti za koje je karakteristična zaokupljenost svesti omiljenim sadržajima i/ili bavljenje izabranim aktivnostima.*”

Ukratko ćemo objasniti i obrazložiti ovu definiciju. Isticanjem da su interesovanja vrsta vrednosti ukazali smo ujedno na ovaj pojam kao najbliži rod. Sve odredbe vrednosti — relativna opštost i stabilnost, hijerarhijska organizacija (struktura), dispoziciona zasnovanost, sastavni deo društvene svesti, istorijska, aktuelno-društvena i individualna etiologija, poželjnost, usmerenost — odnose se i na interesovanja kao vrstu vrednosti. Terminalne vrednosti znače krajnja stanja, idealizovane ciljeve čije nam zadovoljavanje ili čak samo nastojanje da im se približimo donosi satisfakciju i doprinosi punoći života. Inače, o karakteristikama vrednosti pisali smo opširnije na drugom mestu.¹⁰⁾ Dakle, podrazumevamo da interesovanja nisu bilo koje vrednosti (na primer, one instrumentalne), već uglavnom *terminalne* (vidi i navedenu definiciju interesovanja koju je dao S. Diamond).

Primetno je da u našoj definiciji naglašavamo i subjektivno-doživljajni aspekt (svest) i objektivno-ponašajući aspekt interesovanja, čime se opredeljujemo za *obuhvatno, pluralističko shvatanje prirode interesovanja* za razliku od nekadašnjih autora koji su smatrali da je svako povezivanje svesti i ponašanja u psihologiji eklektičko i neprihvatljivo. Iz naše definicije interesovanja proizlazi da je za ovaj pojam bitna zaokupljenost svesti (selektivna orijentacija, trajno usmeravanje pažnje) omiljenim sadržajima. Time impliciramo da je prilikom „dešavanja” interesovanja neka prijatna emocija uvek prisutna, da su intelektualni sadržaji svesti povezani s pozitivnim afektima i da ta asocijacija ima postojan karakter. „Bavljenje izabranim aktivnostima” podrazumeva (pasionirano) vršenje određenih radnji koje konkretno

¹⁰⁾ Pantić, D.: „Vrednosti i ideološke orijentacije društvenih slojeva”, u Popović, M. i drugi: *Društveni slojevi i društvena svest*, Institut društvenih nauka, Centar za sociološka istraživanja Beograd 1977, posebno str. 269—288.

interesovanje zahteva, na primer, sakupljanje pojedinih predmeta, čitanje, slušanje, umetnička ekspresija itd. „Izabranim” se označava da je pojedinac svesno odabrao takvu aktivnost, ona nikako nije nametnuta i prisilna. Termin „aktivnosti” identifikujemo sa frazom „kulturno razrađena aktivnost” iz definicije interesovanja S. Diamonda, ali to ne znači da pojedinac određenu aktivnost ne može čak bitno da modifikuje.

*Subjektivno-doživljajne karakteristike
interesovanja*

U ovom odeljku ćemo ukazati na glavne odlike interesovanja kao subjektivnih fenomena, odnosno, razvićemo onaj deo naše definicije koji glasi „zaokupljenost svesti omiljenim sadržajima”.

Introspekcije subjekata o sopstvenim interesovanjima, tj. nalazi do kojih se dolazi u istraživanjima koja se bave sadržajima svesti, emocijama i drugim doživljajnim aspektima prilikom aktuelizovanja interesovanja, ukazuju na određena distinktivna iskustva subjekata. Pre svega, u interesovanjima redovno nalazimo *sužavanje pažnje* na određene klase objekata, ideje, aktivnosti, druge ljude ili na sebe. Međutim, ovo koncentrisanje energije, fokusiranje svesti je nužan, ali ne i dovoljan uslov pojave interesovanja — nema interesovanja bez pažnje, dok se pažnja može javiti i kod indiferentnih i averzivnih iskustava. U našoj definiciji upotrebili smo širi pojam od pažnje (zaokupljenost svesti) da bismo istakli razliku u odnosu na običnu pažnju koja se može javiti pod uticajem interesno beznačajnih fizičkih i socijalnih draži. „Psihološko polje” subjekta (termin K. Levina) kada je interesovanje „na delu” ne samo da je suženo, već je i prestrukturirano i tako organizovano da se selekcionišu samo oni sadržaji koji su primereni određenom interesovanju. Takvi subjekti izgledaju zaneseni, predani, obuzeti nekim unutrašnjim nemirom. Interesovanja znače da je naše biće duboko prožeto i preplavljeno nekom idejom i emocijom i stoga su razumljivi sinonimi kao što su *mar*, *preokupacija*, *afiniteti*, *privrženost*, *simpatije*, *pasije* i sl.

Mnogi autori su interesovanja i definisali isključivo polazeći od ovakvih iskustava subjekata ili čak samo od *pozitivnih emocija*, *osećanja prijatnosti* bez kojih se interesovanja stvarno ne mogu ni zamisliti. Međutim, kao što je rečeno za pažnju, ova osećanja su nužan, ali ne i dovoljan uslov za postojanje interesovanja. Treba dodati da su pomenuta osećanja po pravilu povezana s određenim intelek-

tualnim predstavama, da su obično intenzivna, da su trajnija od drugih osećanja.

Prema nekim autorima, postoji i neposredno *vrednosno iskustvo* koje se svodi upravo na navedena afektivna doživljavanja, ali može da uključuje i osećajno doživljavanje evaluativnosti, procene, cenjenja, posebno u estetskim vrstama interesovanja. „Svugde gde postoji interesovanje, postoji i ovo osećanje vrednosti”, tvrdio je još Dž. Džui. Taj evaluativan momenat može da se ispolji i kao pripisivanje značaja svom interesovanju, uverenje da je određeni *objekt* važan za naše Ja, identifikovanje sa svojim interesovanjem.

Isticanjem da je reč o „omiljenim” sadržajima naglasili smo u našoj definiciji jednu takođe emocionalnu stranu interesovanja, ali ovaj termin donekle implicira i važnu *vremensku dimenziju*. Interesovanja su svakako i spona između naše prošlosti i budućnosti, dakle, daju *kontinuitet našoj ličnosti*. Ona se provlače kao jedna životna nit od detinjstva do duboke starosti (to je karakteristično upravo za umetnička interesovanja), ali to ne znači da su sva interesovanja stabilna i da se neka sasvim nova ne mogu javiti u zrelo doba. Interesovanja su *okrenuta ka budućnosti*, jer njihovi nosioci imaju utisak da će se nečim trajno baviti i trenutne preokupacije doživljavaju kao svoje *namere*. Međutim, „omiljeno” implicira i izvesnu selektivnost, jer je očigledno da samo nešto izabrano može da bude trajnije voljeno.

Preferencijalni karakter interesovanja (u našem narodu koristi se ne samo „više volim” nego i „najvolim” za označavanje omiljenih aktivnosti) takođe povezan s vrednovanjem, naročito estetskim, verovatno je jedna od bitnih odlika interesovanja.

Subjektivno-doživljajna strana interesovanja uvek uključuje i određene *intelektualne sadržaje*. Mentalni proces se svakako veoma razlikuje po svom intenzitetu, kvalitetu i stepenu složenosti kod osoba koje ispoljavaju različite vrste interesovanja, na primer, interesovanje za fizičku aktivnost, neko od umetničkih interesovanja, kontemplativno interesovanje itd. Doživljavanje interesovanja uvek znači ne samo emocionalno proživljavanje, već i svest o emociji; ne samo osećanje potrebe, već i svest o potrebi, motivu (želja, zamisao cilja); ne samo spremnost za delanje nego i svest o mogućnoj i nameravanoj akciji.

O *selektivnosti ideja* u skladu s dominirajućim interesovanjima svedoče nalazi eksperimenta u kojima se subjektima izlažu reči-draži i od njih traži da navedu reči-odgovore koji im „prvi padnu na pamet”. Pokazalo se da „što

neko interesovanje jača, to ono stvara trajno napeto stanje koje vodi odgovarajućem ponašanju, a takođe dela i kao tihi agens u odabiranju i upućivanju bilo čega što je u vezi s interesovanjem. Tako ljudi s jakim estetskim interesovanjem reaguju brže na reči koje su u vezi s tim interesovanjem nego na reči vezane za interesovanja koja nemaju. Kada im se daju novine da ih pažljivo pogledaju, oni će više čitati članke u vezi s umetnošću nego ljudi koji nemaju estetska interesovanja" (G. Olport).¹¹⁾

U okviru određene vrste interesovanja javlja se i *asocijativna fluentnost, bogatije predstave, ideacioni proces je življi, lakše se odvija*. Subjekti su spremni da satima govore o predmetu svoga interesovanja a da im to ne dosadi.

Na intelektualnom planu ispostavlja se i *radoznalost, sklonost traganju, otkrivanju novog*. „Saznajna glad” na koju su, pod uticajem geštalt-teorije, ukazali kognitivistički orijentisani psiholozi, možda nigde ne dolazi toliko do izražaja kao u vezi s dominantnim interesovanjem, jer o predmetu svoga interesovanja želimo često beskrajno da saznajemo.

Najzad, intelektualno-doživljajna strana interesovanja obuhvata neku ideju-vodilju, zamisao cilja ili aktivnosti, kao i *doživljaj voljne prirode*, često od psihologa označavan kao „ja hoću”. Citirani Olport je isticao da su karakteristična interesovanja osobe u stvari njene namere.

Objektivno-ponašajuće karakteristike interesovanja

Svako interesovanje ima i svoju objektivno-ponašajuću stranu, odnosno manifestuje se kroz neki oblik aktivnosti. Po mišljenju nekih autora, ovaj spoljašnji aspekt interesovanja je važniji od unutrašnjeg, jer samo dovoljno snažna i „prava” interesovanja su u stanju da podstaknu odvijanje ponašanja. Aktivnost će biti veća i raznovrsnija u meri u kojoj je interesna dispozicija *lično i/ili socijalno poželjna*, tj. koliko je jako usađena kao vrednost u konkretnom pojedincu.

U pominjanom našem radu o prirodi interesovanja identifikovali smo osam specifičnosti interesnih aktivnosti. Prvo, one su *neprinudne, odvijaju se slobodno, spontano i namerno*. Drugo, interesne aktivnosti se često *ispoljavaju kroz igru* ali to ne znači da treba izjednačiti

¹¹⁾ Allport, G.: *Pattern and Growth in Personality*, Holt, Rinehart and Winston, New York 1961. (*Sklop i razvoj ličnosti*), Kultura, Beograd 1969, prevela M. Stevanović).

igru i interesovanje. Treće, očigledno je da se interesna aktivnost redovno odvija ka nečemu, da je čoveku do nečega stalo, da je nečim privučen, odnosno interesovanje se, prema Djuiju, „hvata za neki objekat“. Ako u određenoj situaciji ne postoji ništa što bi moglo da bude predmet interesovanja, subjekt sam stvara nešto što će biti u skladu s njegovim interesovanjima ili barem razmišlja u tom pravcu. Četvrto, interesna aktivnost je veoma *individualizirana*. Svaki pojedinac ispoljava neki svoj lični stil, svoje osobeno Ja, čak i ako je reč o istovetnom interesovanju. Međutim, interesne aktivnosti sadrže i svoju „kulturnu elaboriranost“, mogu se klasifikovati u tipove, delimično su određene vremenom i prostorom. Peto, interesna aktivnost se često ispoljava kao traganje za nečim novim, kao *eksplorativno ponašanje*, nastojanje da se nešto izmisli, dokuči, otkrije. Mnogi hobiji imaju produktivan i kreativan karakter. Često, interesna aktivnost može biti *sama sebi svrha*, tj. pojedinac može nalaziti nagradu u samoj aktivnosti, nezavisno od toga da li ona dovodi do postizanja nekog cilja. Interesna aktivnost sama sebe potkrepljuje, njeno je obavljanje — što uostalom proističe iz toga što su interesovanja vrsta terminalnih vrednosti — sama sebi nagrada. Prema Herlokovoj, moglo bi se reći da korišćenje interesovanja dovodi do njihovog jačanja: „Ukoliko neko dete češće iskazuje svoje interesovanje za aktivnost, utoliko će to interesovanje postati jače. S druge strane, interesovanja su podložna slabljenju i iščezavanju zbog nekorišćenja.“¹²⁾ Sedmo, interesna aktivnost poseduje svoju *strukturisanost*, *unutrašnju organizaciju* i može se, delimično, opservirati čak i kod nekih životinja u okviru specifičnog „nagona aktivnosti“. Osmo, interesne aktivnosti mogu biti *prvobitno sredstvo koje kasnije postaje samostalni cilj, motiv*. Olport pominje primer mornara koji je niz godina plovio morem i štedeo novac sanjajući da se jednog dana „smiri“ na kopnu. Međutim, po odlasku u penziju on uštedevinu troši na kupovinu brodića kojim će nastaviti da plovi, jer je sada plovidba postala od nekadašnje mukotrpne aktivnosti pravo interesovanje. Uprkos tome što u novije vreme Olportovo shvatanje funkcionalne autonomije potreba trpi kritiku s različitih teorijskih pozicija, ono je i dalje relevantno za razmatranje odlika interesovanja kao aktivnosti.

Klasifikacije interesovanja

Interesovanja se mogu razvrstati na razne načine zavisno od cilja klasifikacije, odnosno kriterijuma podele za koji smo se opredelili. U psihološkoj literaturi poznate su klasifikacije: na

¹²⁾ Herlok, E.: *Razvoj deteta*, Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva, Beograd 1970.

subjektivna i objektivna interesovanja; na aktivna i pasivna interesovanja; na trajna i kratka, prolazna; na manifestna i latentna; na pozitivna i negativna (averzije); prema stepenu složenosti; prema intenzitetu interesovanja (slaba i jaka). Svaka od ovih klasifikacija ima svoje prednosti, ali i ozbiljne nedostatke, a neke su, izvesno, i prevaziđene.

Danas se najčešće cene *sadržajne klasifikacije*, mada se njima mogu staviti zamerke: pre svega da klasifikacije polaze od primene više kriterijuma podele ili njihovog nedoslednog izvođenja. U novije vreme koriste se u izradi sadržajnih klasifikacija i složene matematičke metode (na primer, faktorska analiza) koje omogućavaju da se iz velikog uzorka interesnih stavki izoluju skupine interesovanja u obliku u kome egzistiraju u svesti ispitanih grupa. Pomenućemo nekoliko sadržajnih klasifikacija koje autori predlažu polazeći od apriornih kriterijuma, svojih testova, nalaza faktorske analize.

Možda je najviše korišćena podela na *profesionalna i neprofesionalna (hobijska) interesovanja*, ali je ona odviše gruba i sadrži niz nedostataka (u našem radu o prirodi interesovanja izneli smo sedam slabosti takve kvalifikacije). Međutim, ova klasifikacija može uslovno da se koristi ako se podela dalje vrši unutar obe široke klase interesovanja.

Jedan od autora poznatog instrumenta za merenje interesovanja KPR (Kuder) koristio je sledeću klasifikaciju: mehaničko, literarno, likovno, naučno, muzičko, socijalno, službeničko, računarsko, rekreativno interesovanje i političko-persuazivno interesovanje.

Prema Holendu,¹³⁾ osnovne oblasti interesovanja su *realistička, istraživačka, umetnička, socijalna, preduzetnička i konvencionalna*.

Jedna autorka je nedavno ustanovila da u predpubertetskom uzrastu postoje interesovanja za: sport, životinje-kućne ljubimce, ručni rad, igre u prirodi, putovanja, druženje s vršnjacima, gledanje crtanih filmova i „trošenje novca“ (?).¹⁴⁾

U „katalogu knjiga“, instrumentu za merenje interesovanja čiji je autor švajcarski psihijatar M. Tramer, postoji razučena sadržajna klasifikacija koja uključuje dvadeset četiri interesna područja, i to: avanturizam, rad, astronomiju i fiziku, biografije, otkrića, geografiju, književ-

¹³⁾ Holland, J.: *The Psychology of Vocational Choice*, Waltham, Mas, Blaisdal 1966. Holendova podela je danas jedna od najprihvaćenijih u svetu.

¹⁴⁾ Delong, G.: *Inquiry into Pre-school and Early-adolescent Interests*, Adolescence, 1975, 10, 187-190.

ncst, porodicu, istoriju, novac, zdravlje, nacionalnu istoriju, patriotizam, humor, vojsku, ljubavni život, bajke, moral, botaniku, religiju, socijalni život, tehniku, zoologiju i putovanja.

U jednom faktorskoanalitičkom istraživanju ustanovljene su sledeće vrste interesovanja: mehaničko, naučno, avanturističko, socijalno, estetsko izražavanje, estetsko cenjenje, rasonoda, poslovno, fizičko-rekreativno, kontemplativno, službeničko, gregarno (društveno), agresivno, kao i nekoliko drugih koje nećemo pomenuti jer je sporno da li pripadaju interesovanjima ili nekim drugim, srodnim dispozicijama ličnosti.¹⁵⁾

Jedan naš autor je izjave ispitanika o njihovim interesovanjima klasifikovao prema sledećoj shemi: telesno vaspitanje, sticanje znanja, privreda, tehnika i kulturno-prosvetna i zabavna interesovanja.¹⁶⁾

U jednom našem istraživanju koristili smo klasifikaciju koja obuhvata trideset vrsta interesovanja (pominjanih u literaturi i utvrđenih kao realnih putem postupka „nedovršenih rečenica“) i zatim ih podvrgli faktorskoj analizi koja je ukazala na sedam skupina interesovanja (vidi kasnije).¹⁷⁾

Struktura i organizacija interesovanja

Po našem mišljenju, kod svih personalnih dispozicija korisno je razlikovati strukturu u užem smislu, koja se odnosi na horizontalno povezivanje, lančaste asocijacije elementa približno istog reda opštosti, od organizacije koja implicira hijerarhiju, „spratnost“, vertikalno povezivanje elemenata. Struktura u širem smislu obuhvata oba oblika i može se reći da je takvo značenje često u literaturi.

¹⁵⁾ Gullford, J.: Christensen, P, Bond, N. and Sutton, M: A Factor Analysis of Human Interests, *Psychological Monographs*, 1954, 68, No. 4 (375).

¹⁶⁾ Kladnik, R.: „Značenje slike interesa za organizaciju slobodnih aktivnosti u osnovnoj školi“, u publikaciji grupe autora: *Aktivnosti mladih i slobodno vrijeme* (II kolokvij o slobodnom vremenu mladih, Baško Polje 1970), izd. Centar za vanškolski odgoj SRH „Naša djeca“, Zagreb 1971, str. 114—122.

¹⁷⁾ Pantić, D.: „Struktura interesovanja“, *Psihologija*, 1981, 1—2, 40—75. Isti podaci određeni su detaljnije u knjizi: Pantić, D. Joksimović, S. Džuverović, B. i Tomanović, V.: *Interesovanja mladih*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd 1981, poglavlja: Sistemi interesovanja, Faktorska struktura interesovanja, Sirlina interesovanja i Tipovi interesovanja (str. 74—135).

Koristeći iste instrumente, B. Bokan je došao do gotovo identičnih rezultata i na taj način potvrdio naše nalaze: „Vančasovne aktivnosti učenika u fizičkom vaspitanju u savremenoj pedagoškoj teoriji i praksi“, Fakultet za fizičko vaspitanje, Beograd 1985. (doktorska disertacija).

Problematika strukture i organizacije interesovanja je dosad bila zanemarena u psihološkoj literaturi, verovatno zato što je tesno povezana s teorijskim uopštavanjima o prirodi interesovanja koja, kao što smo naveli, nedostaju, barem kada je reč o obuhvatnijim teorijama. Pojava da se interesovanja ne javljaju izolovano jedna od drugih, nego *združeno*, „u *grozdovima*“, bila je poznata odavno, ali je anatomija interesovanja postala manja nepoznanica tek otkako su u istraživanje uvedene metode faktorske analize koje omogućavaju da se identifikuju ove skupine interesovanja.

Prvi takav pokušaj izvršen je još pre pola veka¹⁸⁾ kada je utvrđeno da se interesovanja grupišu u „četiri klase“: za nauku, za ljude, za jezik i za biznis. Pomenuli smo i istraživanje Gilforda i saradnika (vidi fusnotu 15), koje se često citira u svetskoj literaturi u vezi s problemom strukture interesovanja. Poznati su modeli organizacije interesovanja koje su izneli Holend (heksagonalni model) i D’Kosta (kubistički model).

Međutim, ovde ćemo se zadržati u glavnim crtama na sopstvenom modelu strukture interesovanja (za detalje vidi naše radove iz napomene 17). Inspiraciju za *model u obliku korena biljke* našli smo u teorijskim razmatranjima britanskog psihologa Ajzenka o strukturi ličnosti i stavova, a on se pokazao heuristički plodnim i u jednom našem istraživanju strukture ideoloških orijentacija (vidi napomenu 10). Utvrdili smo da postoje četiri nivoa organizacije ili „sprata“ u strukturi interesovanja. Na najnižem nivou, koji je najspecifičniji i najrazuđeniji, možemo razlikovati konkretne *interesne reakcije, preferencije, jednostavna emocionalna stanja*. Na drugom, višem, nivou izdvajaju se *pojedinačne vrste interesovanja*, na primer, političko, tehničko, likovno, biološko itd. Na trećem, još višem, nivou vrste interesovanja obrazuju *opštije skupine interesovanja* (pojedini autori koriste i termine osnovni interesni pravci, domeni i sl.). U literaturi su poznate skupine interesovanja kao što su „interesovanje za ljude“, nasuprot „interesovanju za stvari“, „intelektualne oblasti“ nasuprot „interesovanju za delatno-manuelne poslove“, „Muška interesovanja“ — „ženska interesovanja“ itd. U našem istraživanju smo utvrdili da se trideset vrsta interesovanja grupišu u sedam skupina. To su: „*eksplozivna orijentacija*“ (Obuhvata istraživačko, pronalazačko, teorijsko, biološko, matematičko, tehničko, avanturističko interesova-

¹⁸⁾ Thurstone, L.: „A Multiple Factor Study of Vocational Interests“, *Personnel Journal*, 1931, 10, 198—205. Poslednji pokušaj u ovoj oblasti preduzeo je kod nas T. Đurić: „Struktura i organizacija profesionalnih interesovanja školske omladine i izbor zanimanja“ (doktorska disertacija). Filoz. fakultet, Beograd 1987.

nje); „*porodična orijentacija*” (domaćinsko, roditeljsko, humanitarno, pedagoško, agrikulturno interesovanje); „*orijentacija na zabavu*” interesovanja za seks, humor, hedonističko, sportsko-rekreativno, avanturističko, interesovanje za putovanja); „*umetnička orijentacija*” (literarno, likovno, muzičko, estradno, jezičko, hipi, pedagoško interesovanje); „*praktična orijentacija*” utilitarno, vojno, tehničko, administrativno, političko, sportsko (rekreativno); „*boemska orijentacija*” (religiozno, kockarsko, hedonističko, hipi interesovanje) i „*politička orijentacija*” (političko interesovanje, kao i crte ličnosti ekstravertnost, prometejski aktivizam i opšta kultura). Najzad, na četvrtom, najvišem i najopštijem nivou postoji *integracija ovih sedam skupina interesovanja* u samo sledeće tri: „*stvaralačka orijentacija*” (obuhvata „*eksploraciju*”, „*porodičnu orijentaciju*”, „*umetničku orijentaciju*”, u manjoj meri i „*političku orijentaciju*”), zatim „*pragmatičnost*” nasuprot „*estetizmu*” (ova druga strana pozitivno je povezana s „*umetničkom orijentacijom*”, a negativno s „*praktičnom*” i „*političkom orijentacijom*”) i „*dionizijska orijentacija*” (uključuje „*boemsku orijentaciju*” i „*zabavu*”).

Za „*umetničku orijentaciju*” je karakteristično da *sadrži i idejne, pedagoške, avanturističke, sazajne i istraživačke* sadržaje, a ne samo estetska interesovanja koja ipak dominiraju. „*Umetničku orijentaciju*” ovoga sadržaja potvrdio je nedavno B. Bokan (napomena 17). Ova skupina interesovanja je *razvijenija kod devojčica* nego kod dečaka, kod *boljih učenika* i čvršće se oblikuje kod starijih omladinaca. Zaključili smo da je reč o vrlo složenoj skupini koja čak na uzrastu od trinaest godina preliči na jedno „*voleti sve*”, odnosno na „*svaštarsku orijentaciju*” nego na „*umetničku orijentaciju*”. Zanimljivo je da se kod *boljih učenika* „*umetnička orijentacija*” kao određen sistem interesovanja ranije izdvaja i oblikuje iz nespecifične skupine „*voleti sve*”.¹⁹⁾ Da bi se formirala „*umetnička orijentacija*”, potrebno je da deca poseduje određenu zrelost, iskustvo i znanje. Međutim, *mladi s umetničkim talentima znatno ranije od svojih vršnjaka razvijaju ovaj interesni pravac*. Deca i omladinci koji nemaju sklonosti i interesovanja za „*estetsko izražavanje*”, takođe mogu da razviju umetničku orijentaciju čiji je smisao, prema Gilfordovim istraživanjima, „*estetsko cenjenje*” (možda je bolji termin „*estetska kultura*”). Dakle, i oni mladi koji nisu umetnički obdareni mogu da se veoma interesuju i da uživaju u raznim vrstama umetnosti. Važno je znati da *estetska interesovanja mogu da se sistematski razvijaju* (više nego

¹⁹⁾ Fenomen „*voleti sve*” otkrila je Leona Tajler kod dece u SAD na uzrastu od oko deset godina. Tyler, L.: „*The Development of Vocational Interests*”, *J. Genet. Psychol.*, 1955, 86, 33—44.

umetničke sposobnosti) ili, kao što kažu neki američki i sovjetski autori, da se „kultivišu”. Ne treba zaboraviti, iako je to ređe slučaj, da ima i umetnički obdarenih mladih koji rasipaju svoj talent upravo zato što im nedostaju odgovarajuća interesovanja. Takve mlade je teško privoleti na mukotrпно vežbanje ili, ako to čine, nedostaju im strast, žar, pasioniran odnos, karakteristični za one koji poseduju i odgovarajuća interesovanja.

Razvoj interesovanja

Pojam razvoja obuhvata *formiranje, održavanje i menjanje* dispozicija ličnosti. O menjanju interesovanja ovde nećemo govoriti, jer bi bila neophodna opsežna diskusija o nekim etičkim pitanjima. O održavanju interesovanja reći ćemo samo nešto u vezi s jednim aspektom — stabilnosti ove dispozicije ličnosti. Najveću pažnju ćemo ukazati problematici formiranja interesovanja, koja je ne samo vrlo široka oblast, već i izuzetno značajna za vaspitanje.

Pod pojmom održavanja interesovanja podrazumevamo njihovu relativnu nepromenljivost, njihov ujednačen intenzitet tokom vremena i opiranje promenama jednom formiranih interesovanja. Stabilnost interesovanja predstavlja jedan od problema koje su istraživači najranije počeli da proučavaju, nadajući se da će, ako se konstatuje njihova visoka postojanost, moći da *preciznije predviđaju* ne samo buduće kretanje interesovanja subjekta, nego i sve one dispozicije koje s interesovanjima koreliraju (na primer, uspeh na poslu, u studijama, prilagođenost). Izvršena su mnoga longitudinalna istraživanja (na istim subjektima u dužem vremenskom periodu) i utvrđeno je da *interesovanja stvarno pripadaju najpostojanijim ljudskim dispozicijama.*²⁰⁾

Ipak, *stabilnost je samo relativna*: neka interesovanja su po prirodi kratkovečna (recimo, avanturističko kulminira u pubertetu, interesovanje za fizičku aktivnost oko sedamnaeste godine itd.), druga se u proseku javljaju na starijim uzrastima, treća mogu da osciliraju tokom života zavisno od situacionih okolnosti (na primer, političko interesovanje). S pravom je ukazano i da postoje nestabilni subjekti čija interesovanja, bez obzira na vrstu, pokazuju tendenciju fluktuiranja. No mora se reći da je impresivna činjenica da su pojedine vrste interesovanja, pa čak i celi profil interesovanja

²⁰⁾ Strong, E.: „Permanence of Interests Scores over 22 Years”, *J. Appl. Psychol.*, 1951, 35, 89—91; Campbell, D.: „Stability of Interests within an Occupational over Thirty Years”, *J. Appl. Psychol.*, 1966, 50, 51—56; Strong, E.: „Interest Scores while in College of Occupation Engaged and 20 Years later”, *Ed. and Psychol. Mess.*, 1951, 11, 335—348.

nekih socioprofesionalnih grupa (inženjera, lekara, bankara), pretrpeli male izmene posle dve ili tri decenije od studentskog doba! Izgleda da se takvo uporno održavanje interesovanja može objasniti čvrstinom njihove dispozicione osnove, vrednosnom obojenošću, činjenicom da interesovanja predstavljaju važan deo strukture ličnosti, a ona je veoma inertna. Prema jednom autoru, „što interesovanja više odražavaju urođene faktore od faktora sredine, to će biti stabilnija”.²¹⁾

Formiranje interesovanja može pre svega da se posmatra imajući u vidu trilemu; sazrevanje-učenje-otkrivanje (autokreacija). Većina autora s razlogom ističe *primaran značaj socijalne sredine* za formiranje interesovanja. Činjenica da između interesovanja očeva i sinova postoji prosečna korelacija od oko 0,30 (ili približno 9% zajedničke varijanse) govori protiv hipoteze o nasleđivanju interesovanja.²²⁾ Međutim, ova umerena korelacija istovremeno govori i da uticaj socio-ekonomskog statusa nije izrazit. Herlok naglašava značaj *podsticajne sredine*, naročito u porodici, važnost *prilika* da se dete suoči s različitim interesnim aktivnostima (vidi napomenu 12).

To što su socijalni činioci najvažniji u formiranju interesovanja, ne znači da treba odbaciti izvesne urođene uticaje i mogućnost samostvaranja interesovanja. Nekoliko istraživanja pokazuje da je sličnost interesovanja jednojajčanih blizanaca znatno veća (koeficijent korelacije 0,50 ili veći nego što je sličnost interesovanja dvojajčanih blizanaca (oko 0,30).²³⁾

Potrebna su još mnoga istraživanja u pokušaju da se precizira relativno učešće tri grupe činilaca u nastajanju interesovanja. Izgleda da su neke vrste interesovanja više nego druge pod uticajem endogenih činilaca. Upravo je kod umetničkih interesovanja udeo endogenih (urođenih) činilaca znatan, mada ne i presudan. Interakcija nasleđa i socijalne sredine svakako može da objasni znatan deo varijacija interesovanja.

Činioci autokreacije su dosad bili zanemareni uprkos tome što bi mogli da budu značajniji i od egzogenih i od endogenih činilaca. Naime, jednojajčani blizanci odgajeni u istoj porodici, a to znači da imaju istu genetsku osnovu i

²¹⁾ Strong, E.: *Vocational Interests 18 Years after College*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1955.

²²⁾ Strong, E.: „Interests of Fathers and Sons”, *J. Appl. Psychol.*, 1957, 41.

²³⁾ Roberts, C. and Johansson, Ch.: „The Inheritance of Cognitive Interests Styles in Twins”, *J. Vocational Behaviour*, 1974, 4, 237–243.

praktično istu socijalnu sredinu, poseduju tek 25% zajedničke varijanse interesovanja.

Agensi interesne socijalizacije su oni isti koji postoje i u svakoj drugoj socijalizaciji. U literaturi se kao glavni agensi (prenosioci, specifični činioci formiranja) pominju roditelji i šira porodica, vršnjaci, škola, sredstva masovnog komuniciranja i društvene organizacije.

Izvesno je da su *roditelji* prvi i verovatno najvažniji prenosiooci interesovanja. Pojedini autori tvrde da se interesni koreni trasiraju uglavnom do desete godine, dakle, u razdoblju života kada su detetu roditelji najpotrebniji. Roditelji su uzor za dete, snabdevaju ga prvim znanjima, usmeravaju ga, gase nepoželjna interesovanja, a njihov uticaj je i indirektan — preko socio-ekonomskog statusa porodice. Međutim, prema našim istraživanjima (vidi fusnotu 17), materijalni status je manje ograničavajući činilac za razvoj interesovanja nego što je to slučaj u zapadnim zemljama, tj. pojedine vrste interesovanja se kod naših mladih formiraju i uprkos nepovoljnim materijalnim prilikama! „Za razvoj interesovanja, izgleda, mnogo je važnija podsticajna klima u porodici, koja može da bude izraženija u siromašnim nego u imućnim porodicama. Povoljna atmosfera je naročito značajna u formiranju kulturno-umetničkih interesovanja. Nenametljivo isticanje značaja određene aktivnosti, lični primer, negovanje porodičnih tradicija, česti razgovori s detetom, nabavka odgovarajućih popularnih knjiga, ohrabrivanje deteta da se iskuša u određenoj oblasti — samo su neki od indikatora takve podsticajne klime u porodici.” (Pantić, D. kao u fusnoti 5) Fenomen muzičke porodice Bah verovatno najbolje ilustruje plodno sadejstvo više činilaca: nasleđivanje talenta, povoljnih uslova i podsticajne klime u porodici.

Uticaj *vršnjaka* je najjači na formiranje interesovanja između desete i dvanaeste godine, ali su tako nastala interesovanja dece u većini slučajeva labilna i konformistička.

Uloga *škole* je najveća od četvrtog razreda, posebno uloga učiteljice s kojom se često identifikuju devojčice. Učitelji mogu mnogo da doprinesu razvoju pojedinih vrsta interesovanja, naročito ako ona nisu u neskladu s onima čiji koreni potiču iz porodice deteta. Praksa pokazuje da je dobar *kontakt* učitelja s detetom preduslov svakog stvarnog uticaja. Važno je i da se svakom učeniku prilazi kao *ličnosti*, da se neguje *individualizovana nastava* i da se u vaspitnom radu što više koristi *nagrada*. U kasnijim razredima osnovne škole i u srednjoj školi do izražaja dolaze predmetni nastavnici, ali i prethodno interesovanje dece za određene nastavne oblasti. Raste i značaj izborne i van-

nastavne aktivnosti. *Uspeh u određenom predmetu* ili u grupi predmeta često budi i odgovarajuća interesovanja, mada je i obrnut slučaj čest. U mnogim autobiografijama ističu se idealizovani ili, pak, realno percipirani nastavnici kao one osobe koje su pobudile početno interesovanje učenika, naročito se to dešava kod pojedinaca natprosečnih sposobnosti.

Delovanje pedagoga u interesnim grupama je dragoceno. Da bi se dečja interesovanja održala i dalje razvijala, voditelji ovih aktivnosti treba da budu nenametljivi, autoriteti, strpljivi, puni razumevanja, da umeju da učenike hrabre i nagrađuju, da uvažavaju njihove osobnosti da im postavljaju umerene zadatke, da su i sami entuzijasti u odgovarajućim oblastima, da kod učenika podstiču samostalan rad, traganje i kreaciju, da im otvaraju perspektivu, ukazuju na stvarne sposobnosti, da ličnim primerom demonstriraju posvećenost radu i stvaranju.

Usled ograničenog prostora u ovom radu nećemo ukazivati na *sredstva masovnog komuniciranja* i *društvene organizacije* kao interesne agense i činioce. Nećemo se zadržavati ni na *mehanizmima nastanka* interesovanja već ćemo ih samo pobrojati. To su: klasično uslovljavanje (kod male dece), instrumentalno uslovljavanje, imitacija, identifikacija, vežbanje uloge, učenje uvidanjem, funkcionalna autonomija (vidi primer mornara kojim smo ilustrovali kako sredstvo može da postane cilj) i samostvaranje („identifikacija sa samim sobom”).

Interesovanja u svom razvoju prolaze kroz određene *stadijume*. Već novorođenče obraća pažnju na jake fizičke draži a ubrzo i na osobe. U prvoj godini života ono ispoljava i začetak interesnih reakcija i preferencija (primicanje, hvatanje, naganjanje), a zatim prolazi kroz fazu senzorne eksploracije i motorne manipulacije. Naprednija deca mogu da započnu sa zapitkivanjem čak u trećoj ili četvrtoj godini. Ipak, sve su to samo manifestacije tipične za *predinteresni stadijum*, jer je detetu potrebno, da bi uopšte razvilo i najjednostavnija interesovanja, da prethodno dostigne određeni nivo razvoja saznavnih funkcija, da proces diferencijacije emocija odmakne (kritična je četvrta godina), da fizički razvoj takođe dođe do određene granice (snaga, spretnost itd. su važne u dečjim igrama) i da socijalni razvoj omogući detetu minimum kooperacije.

Po našem mišljenju, dete se između pete i desete godine nalazi u *stadijumu difuznih interesovanja* kada se rađaju mnogobrojna, uglavnom slaba i nestabilna interesovanja. Dete je tada veliki svaštar, što se, recimo, vidi po tome koje sve predmete prikuplja. Po mišljenju

pominjane L. Tajler, iz ovoga „voleti sve” prvo se razvijaju mnoge antipatije i averzije koje postepeno omogućavaju izdvajanje određenih vrsta interesovanja. U vreme prepuberteta i rane adolescencije interesovanja počinju da se sužavaju, više vezuju za polnu ulogu, da se individualizuju, a pozivna interesovanja, obično još epizodična, nepostojana i nerealna, bivaju „glamorizovana” (deca se često tada identifikuju s filmskim starovima, sportistima, estradnim ličnostima). Dečja interesovanja u ovom stadijumu nisu zasnovana na sposobnostima i ne vode dovoljno računa o praktičnim ograničenjima, pa je stoga opravdano govoriti o *stadijumu imaginarnih interesovanja*.

Nagle promene u vreme adolescencije — fizički rast, polno sazrevanje, procvat intelektualnih funkcija, kao i emocionalna nestabilnost i traganje za vlastitim identitetom („Ko sam ja?”, pitaju se tada mnogi mladi) imaju određene reperkusije i na interesovanja. Ona su podložna promenama, pojedina stara nestaju, javljaju se neka sasvim nova, ranija mogu da se usložnjavaju, pojačavaju. Tada se interesovanja dovode u vezu sa zahtevima realnosti i sopstvenim sposobnostima, isprobavaju se, postaju apstraktnija, okrenuta i društvenim problemima, budućoj profesiji i intenzivnoj zabavi. Smatramo da ona u tom periodu prolaze kroz *stadijum verifikacije interesovanja*.

U sledećem — *stadijumu stabilizacije ili kristalizacije interesovanja* dolazi obično do njihovog trajnijeg oblikovanja. Kod većine ljudi ona se ne menjaju mnogo posle 18. ili 20-te godine. Mali je broj pojedinaca kod kojih su interesovanja linearna funkcija starosti. Međutim, stadijumi ne znače da svaki pojedinac nužno mora da prođe kroz sve njih. Mogućno je preskakanje pojedinih stadijuma, vraćanje na ranije, fiksiranje za pojedine stadijume. Neki pojedinci nikad ni ne dostignu najviše, „zrele” stadijume. Svako poznaje ljude tipa „leptira” (kratkotrajna, slaba interesovanja koja se stalno smenjuju) ili one tipa „svaštara”. Najzad, treba imati u vidu da sve vrste interesovanja ne moraju da prolaze kroz iste stadijume razvoja. Upravo umetnička interesovanja neretko imaju sasvim osobene puteve razvoja i kod nadarene dece mogu da se relativno rano čvrsto oforme i postanu „zrela”. Kod drugih pojedinaca umetnička interesovanja mogu nastati kasno, a kod trećih praktično iščeznuti u određenom periodu života, mada su ranije bila intenzivna.

Još neke karakteristike estetskih interesovanja

Naše istraživanje interesovanja mladih, a do sličnih rezultata došli su i B. Bokan i T. Đurić,

pokazalo je da *literarno interesovanje* postoji kod 45% trinaestogodišnjaka. Ipak, jak oblik ovog interesovanja je znatno ređi (oko 6% mladih). *Interesovanje za književnost je u velikoj meri obrazovno i polno (žene) uslovljeno*. Ono umereno korelira s velikim brojem drugih interesovanja, što potvrđuje poznatu činjenicu o krucijalnoj ulozi književnosti za opštu kulturu. Oni mladi koji se interesuju za književnost imaju manje ili više razvijeno još oko dvadesetak drugih interesovanja, dok oni koji se ne interesuju za književnost prosečno ne poseduju ni desetak drugih vrsta interesovanja! Interesne autobiografije pokazuju da oni mladi koji se rano zainteresuju za književnost, obično ostaju verni ovoj oblasti umetnosti celog života i ne retko se usmeravaju u neku literarnu profesiju. Ali, kreativno ispoljavanje nipošto nije ograničeno samo na „rane petlove” i, naravno, svi zainteresovani ne postaju pisci. *Interesovanje za književnost veoma je plastično*, tj. može se „kultivisati”, usmeravati u raznim pravcima i obuhvata brojne žanrove i podžanrove.

Likovno interesovanje je znatno manje prošireno — postoji kod približno svake treće devojčice i devojke i kod svakog četvrtog dečaka i mladića. *Ono je, dakle, uzrasno stabilno, a polno uslovljeno*. Jako likovno interesovanje postoji kod oko 5% mladih na svim uzrastima, ali je nešto proširenije kod *boljih učenika*. Verovatno je da ovi mladi poseduju i izvesne likovne sposobnosti. Važno je znati da sve do oko dvanaeste ili trinaeste godine, tj. približno do pubertetske krize postoji visoka korelacija između crtačkih sposobnosti i inteligencije dece. Ova činjenica je iskorišćena u poznatom testu opšte sposobnosti nazvanom „Nacrtaj čoveka” — autor je Florens Gudinaf — pri čemu se ocenjuje prvenstveno postojanje detalja i potpunost crteža. *U vreme puberteta dolazi do diferenciranja opštih i likovnih sposobnosti*, tj. mnogi „likovno obdareni” ostaju na dostignutom nivou i u većini slučajeva lagano gube i interesovanje za likovne umetnosti naročito ako ih pedagozi osuđuju za nerad i čude se njihovoj stagnaciji), ali se odgovarajućim prilazom njihovo interesovanje može očuvati barem kao „estetsko cenjenje” i „opšta kultura”. Oni mladi kod kojih likovne sposobnosti nisu bile vezane za opšti intelektualni razvoj, dakle, oni koji su stvarno likovno nadareni, nastavljaju da se razvijaju u vreme pubertetske krize i kasnije, tj. njihove likovne sposobnosti i interesovanja jačaju. Likovno interesovanje takođe se račva prema užim oblastima i uopšte veoma je nejednako rašireno u mladoj generaciji (veliki varijabilitet). Ono je značajno za opštu kulturu ali ne u tolikoj meri kao literarno (osrednje korelira sa širinom interesovanja: 0,47). Mladi koji imaju razvijeno likovno inte-

resovanje poseduju prosečno još petnaest drugih vrsti interesovanja.

Muzičko interesovanje utvrdili smo kod 40% trinaestogodišnjaka i ono na kasnijim uzrastima ostaje postojano. U našem istraživanju ovo interesovanje smo merili kao „opšte”, kao „ljubav prema muzici uopšte”, ali izgleda da je to mnoge mlade asociralo na klasičnu, ozbiljnu, umetničku muziku, pa svi oni koji vole savremenu rok muziku (veliki deo mladih u gradovima) ili narodnu muziku (radnička omladina, mladi na selu) nisu na takvom instrumentu iskazali svoje interesovanje. Intenzivno muzičko interesovanje postoji kod oko 5% mladih i verovatno je da je ono izraz i određenih muzičkih sposobnosti. Jako muzičko interesovanje je delimično, kao i kada je reč o drugim vrstama umetničkih interesovanja, pokazatelj aktivnog, kreativnog bavljenja muzikom. Slab intenzitet muzičkog interesovanja (postoji kod oko 23% mladih) implicira manje aktivan odnos prema ovoj grani umetnosti, tj. uglavnom pasivnu receptivnost, stav usputnog slušanja u smislu Makluanovog pojma „zvučne zavese”. *Muzičko interesovanje iznadprosečno rašireno je kod devojčica i devojaka, odličnih učenika, mladih koji žive u većim gradovima, društveno-politički aktivnijih i onih čije je socijalno poreklo nematerialno (otac stručnjak, službenik).* Prema korelaciji muzičkog interesovanja s ukupnim brojem interesovanja (0,45), ono je slično likovnom interesovanju, tj. osrednje je povezano sa „širinom interesovanja”.

Pokazalo se da ako neko ima razvijeno interesovanje za muziku, onda prosečno izražava još petnaest drugih interesovanja, a ako nema ovu vrstu interesovanja, onda prosečno poseduje deset interesovanja. Ako mladi ispoljavaju muzičko interesovanje u jačem stepenu, za koji je rečeno da nagoveštava postojanje muzičkih sposobnosti i aktivno bavljenje muzikom, eventualno čak i kreativno izražavanje na tom polju (deo mladih koji su uključeni u ovu interesnu aktivnost u školi, u Muzičkoj omladini i sl. je upravo s ovim karakteristikama), onda prosečno imaju još šesnaest drugih interesovanja. Dakle, očigledno je da jako muzičko interesovanje nije „monopolsko” i „netolerantno” prema drugim vrstama interesovanja, da ih ne „prigušuje”. Istraživanje demantuje i stereotip da su mladi koji vole ozbiljnu muziku društveno neaktivni. S druge strane, kod 3% mladih koji manifestuju najjaču odbojnost prema (ozbiljnoj) muzici, broj interesovanja je znatno ispod proseka (iznosi sedam; za sve mlade prosek je inače trinaest). Zanimljivo je da *muzičko interesovanje nisko do umereno korelira s mnogim interesovanjima.* Na uzrastu od trinaest godina ono je u sledećim korelacijama: s likovnim interesovanjem 0,54, s literarnim 0,44, s estrad-

nim 0,44, lingvističkim 0,42, s interesovanjem za putovanja 0,33, s biološkim 0,40, humanitarnim 0,37, teorijskim 0,32, istraživačkim i pedagoškim po 0,2 itd. Kada je reč o savremenoj muzici za zabavu, posebno o rok muzici, utvrđeno je da takvo interesovanje mladih može biti inspirisano i vođeno nemuzičkim ciljevima. Na primer, ono je ponekad izraz konformizma, znak raspoznavanja i pripadnosti omladinskoj urbanoj potkulturi, u funkciji egzibicionizma i sl. Grupa istraživača iz Zagreba²⁴) je utvrdila brojne motive koji stoje iza interesovanja za rok-muziku: „U disko-klubove se ide, u prvom redu, jer se tamo može slobodno ponašati (motiv odbacivanja ustaljenih normi ponašanja); radi druženja ili upoznavanja osoba suprotnog pola (seksualni motivi); da bi se sudjelovalo u zajedničkoj atmosferi — plesalo (motiv sudjelovanja); da bi se pobjeglo od stvarnosti u neki vlastiti — fiktivni i socijalni — svet (motiv bjekstva); radi informiranja i evaluiranja rok-muzike; te radi rasterećenja. Znatno se rijeđe ide radi prestiža, rekreiranja i motiva agresivnosti...” Verovatno je da se i interesovanje za ozbiljnu muziku bazira na određenim potrebama mladih, na primer, potrebi da se saznaje svet, estetskom cenjenju, socijalnom motivu (druženje, priznanje) itd.

Prema našem istraživanju, *estradno interesovanje je najviše rašireno* od svih vrsta kulturno-umetničkih interesovanja mladih, što je možda uslovljeno njegovom znatnom heterogenošću, činjenicom da uključuje interesovanja za različite scenske aktivnosti: balet, folklor, glumu, voditeljstvo, artizam u užem smislu itd. Estradno interesovanje je *delimično proizvod masovne kulture*, posebno kada je reč o „pasivnom” obliku interesovanja (onima koji su samo gledaoci). Činjenica da je estradno interesovanje *više rašireno na uzrastu od trinaest godina (49%)* nego kod starijih omladinaca (41% kod onih koji imaju 26 godina) navodi nas na pretpostavku da je ono u vezi i sa sklonošću dečaka i devojčica ka „glamorizovanim” zanimanjima, o čemu je već bilo reči, tj. da bi moglo da bude *sadržajni oblik stadijuma imaginarnih interesovanja*. Kod mladih koji ovo interesovanje zadržavaju i kasnije ili se ono javlja na starijim uzrastima, verovatno ne bi trebalo isključiti mogućnost profesionalnih aspiracija, posebno ako je interesovanje izraženo u jakom obliku (takvih je oko 6%). Estradno interesovanje je *raširenije kod devojaka (51%)* nego kod mladića (41%), a to bi moglo da bude u vezi s nalažom — utvrđenim poluprojektivnom tehnikom nedovršenih rečenica — da su *egzibicionističke težnje* prilično zastupljene, posebno kod devoj-

²⁴) Glavan, D., Jerbić, V., Lukić, S. i Tomić, V.: *Motivi 'korištenja' rok-muzike*. Deseti kolokvij o slobodnom vremenu mladih, Dubrovnik 1979. (organizator Centar za vanškolski odgoj — Zagreb).

čica na uzrastu od trinaest godina. Potreba za pokazivanjem, želja za isticanjem pred publikom, težnja za nastupom na sceni nema sumnje da su u osnovi svih podvrsta estradnog interesovanja. Estradno interesovanje osrednje korelira s drugim umetničkim interesovanjima, a nisko do umereno s gotovo svim drugim vrstama interesovanja koja smo merili, što znači da je i ono važno za pojam „opšte kulture”. *Jako estradno interesovanje je rašireno kod trinaestogodišnjih devojčica čiji je opšti školski uspeh odličan ili vrlo dobar, a to je slučaj i s ostalim umetničkim interesovanjima, mada ne u toj meri kao s estradnim interesovanjem.*

Pol je jači izvor diferenciranja umetničkih interesovanja nego što je to školski uspeh, mada je i ovaj važan, dok je uzrast za većinu ovih interesovanja manje značajan (reč je o uzrastu od 13 do 26 godina), osim što pred kraj omladinskog perioda dolazi do čvršćeg međusobnog povezivanja svih umetničkih interesovanja. Ove veze su relativno labave na uzrastu od trinaest godina i uglavnom zato umetnička interesovanja tada postoje isprepletana s drugim skupinama interesovanja, naročito s „eksploracijom” i „svažtarskom orijentacijom”.

Veće interesovanje devojčica, devojaka i žena uopšte za umetnost nego što je interesovanje muškaraca (razlike su manje u odnosu na muškarce čiji je školski uspeh odličan) posebno je izraženo kod receptivnih interesovanja i to objašnjava zašto žene dominiraju u umetničkim publikama. Razlika u korist žena se održava i kod aktivnog, kreativnog oblika interesovanja, mada nije toliko ubedljiva kao kod slabijeg, pasivnog oblika interesovanja. Veće interesovanje žena za umetnost podstaklo je niz autora da iznesu hipotetička objašnjenja o prirodi te polne razlike.²⁵⁾ Neki autori su ovu razliku nastojali da objasne polazeći od materinskog motiva, drugi sublimacijom seksualnih impulsa, treći manjom agresivnošću žena, četvrti njihovom većom emocionalnošću, peti njihovom većom težnjom za socijalnom sigurnošću, šesti navodnom većom tendencijom žena da u umetnosti traže kompenzaciju za svoje nedostatke i potisnutost u realnom životu, sedmi većom sposobnošću empatije kod žena, osmi „nežnošću temperamenta”, deveti boljom intuicijom žena, deseti učenjem socijalnih uloga. Bilo je i pokušaja tumačenja navodne veće pasivnosti žena, njihovim većim obraćanjem pažnje na suštinu stvari i na detalje pojačanom sugestibilnošću itd. Izvesno je da *veća naklonost žena ka umetnosti može da ima višestruke izvore*, ali smo još daleko od potpunijeg odgovora na ovu nesumnjivu razliku u interesovanju polova. Za-

²⁵⁾ Pantić, D.: „Diferenciranje interesovanja zavisno od pola”, Sedmi kongres psihologa SFRJ, Zagreb 1981, neobjavljeno saopštenje, strana 13.

nimljivo je da ove polne razlike postoje i u drugim kulturama u okviru zapadne civilizacije. Iznećemo samo jednu ilustraciju — iz istraživanja hobija američke dece pre gotovo pola veka.²⁰) Novija američka istraživanja ukazuju da je u međuvremenu došlo do izvesnih promena kada je reč o umetničkim hobijima koje smo izdvojili (pod uticajem masovne kulture procentualno je više onih s muzičkim i estradnim hobijem), ali su razlike u interesovanju polova zadržane.

— u % —

Tabela 1 — Umetnički hobiji američke dece u osnovnoj školi

Vrsta hobija	Dečaci			Devojčice		
	IV razred	VI razred	III razred	IV razred	VI razred	III razred
Literarni	28	40	45	44	50	60
Muzički	10	17	20	15	23	29
Estradni	4	5	6	9	14	17

Napomena: Hobiji su bili definisani kao aktivno bavljene određene aktivnosti, na primer, sviranje klavira, učeće u pozorišnim školskim sekcijama i sl.

Očigledno je da se s uzrastom literarno interesovanje naših mladih širi kod oba pola. U svim uzrastima postoje razlike u korist ženskog pola, a takođe i u korist boljih učenika. Kod žena čiji je uspeh u školi bolji, literarno interesovanje je razvijeno rano i ne uvećava se mnogo kasnije, a slično je i kod muškaraca boljeg uspeha, samo na nešto nižem nivou raširenosti interesovanja. Najveće širenje ovog interesovanja postoji kod devojčica, devojaka i mladih žena čiji je školski uspeh slabiji. Pada u oči da iskustvo koje dolazi s godinama ne kompenzira uticaj opšteg školskog uspeha (verovatno i s njim povezanih intelektualnih sposobnosti, ali i boljih porodičnih uslova), tj. slabiji učenici i na kraju omladinskog uzrasta

²⁰) McGehee, W.: „Changes in Interest with Changes in Grade Status of Elementary-School Children”, *J. Ed. Psychology*, 1941, 33, 151—156. Ovo istraživanje izvršeno je čak u 36 država u SAD! Primetne su ne samo polne razlike, nego i porast umetničkih hobija uporedo s uzrastom dece oba pola.

Tabela 2 — Raširenost literarnog interesovanja naših mladih zavisno od pola, uzrasta i opšteg školskog uspeha

Pol:	Muški	Ženski
Godine ispitanika:	13 17 21 26 31 36 41 46 51 56 61 66 71 76	13 17 21 26 31 36 41 46 51 56 61 66 71 76
U Dovoljni i S dobri	22 25 37 38 33 39 46 55	
P		
E Vrlo dobri		
H i odlični	40 43 47 51 61 61 64 72	

Napomene: Procenti se odnose na mlade u Srbiji koji ispoljavaju literarno interesovanje nasuprot indiferentnosti i averziji. Uspeh u školi odnosi se na poslednji završeni razred, a za starije na poslednji razred srednje škole. Veličina uzorka je 2.746 jedinica, približno ravnomerno raspoređenih prema polu, uzrastu i uspehu.

ne uspevaju da u pogledu raširenosti literarnog interesovanja dostignu bolje učenike na početku omladinskog uzrasta, i to kod oba pola! Unutar polova, ipak, relativna razlika u raširenosti ovoga interesovanja nešto se smanjuje s uzrastom. U poređenju s američkim trinaestogodišnjacima (Tabela 1), ako pretpostavimo da ne utiče vreme ispitivanja, naši dečaci su nešto manje, a devojčice nešto više zainteresovane za književnost, ali s obzirom na vremensku i geografsko-socijalnu distancu, treba više da nas impresioniraju sličnosti u raširenosti ovoga interesovanja.

Kvalitativna analiza razvoja umetničkog interesovanja (primer)

Na kraju prezentiramo introspektivno kazivanje uvežbanog subjekta (žena, doktor nauka, trideset godina, udata) kao kvalitativni materijal o poreklu i razvoju jednog umetničkog interesovanja²⁷⁾:

„Moje najranije interesovanje bilo je isto kao i moje sadašnje — pisanje. ... Najjače drugo moje interesovanje bilo je ono za glumu i ono se s vremena na vreme javljalo za vreme dnevnog sanjarenja. Oba ova interesovanja bila su distinktivno profesionalna. Hobijska interesova-

²⁷⁾ Ovu autobiografiju preuzeli smo uz izvesna skraćivanja iz: Fryer, D.: *The Measurement of Interest*, Holt New York 1931, p. 391.

nja su uključivala praktično svaku oblast koja je tražila inteligenciju i ja sam doktorirala psihologiju i sociologiju gotovo 'slučajno', bez neke posebne namere da to koristim. Ja sam samo volela da učim 'interesantne stvari'... Naravno, sa doktoratom neizbežno sam se obrela u profesiji nastavnika, što je bio najlakši način da zarađujem za život, ali ponavljanje gradiva me je zamaralo... sve dok me moja ljubav prema drami nije naterala da pokušam da napravim dobar šou za studente... Da sam imala dovoljno šansi i podsticaja za nastavničku profesiju, verovatno bih se zadržala u tome... Dok sam predavala, kao i ranije, iskušavala sam se pišući. Povremeno prihvatanje mojih rukopisa me je ohrabrivalo i sve me više nagonilo da napustim nastavnički poziv i da zarađujem za život pišući. Volela sam da pišem skoro o svakoj temi. Čitanje i razgledanje starina bile su moje važne pasije. Pozorište je nastavljalo da me šarmira i želela sam da napišem neki komad. Do sada nisam napisala ništa osim jednog komada za amatere. Spoljni pritisci udruženi s istovremenom željom da pišem polunaučne članke i različite intelektualne knjige možda me sprečavaju. Započela sam svoj prvi roman kada sam imala deset godina... Na pisanje sam bila podstaknuta zato što se i moja majka interesovala za literaturu, posebno zato što je i ona želela da bude pisac i rano počela da obraća pažnju na moje sastave. Nekoliko drugih članova porodice želelo je da piše ili je stvarno pisalo pomalo i ja sam bila donekle motivisana da ih nadmašim. Rani, pasionirani odlasci u pozorište i učešće u radu studentske amaterske družine snažno su me podsticali na pisanje. Sada želim da pišem za „Malo pozorište” i sklona sam da mislim da je za mene pre bila režija nego gluma... mada više volim život književnika. Ovo bez sumnje pripisujem svojoj pobuni protiv sveta muškaraca i ograničenja koja stoje pred ženom u intelektualnoj profesiji (moje iskustvo iz perioda univerzitetskog predavača). U pisanju osećam se prilično slobodna i ne mislim da sam hendikepirana kao žena. Glavni razlog ipak, čini mi se da leži u zadovoljstvu tim radom kao takvim...”

Razvoj umetničkih interesovanja može se veoma razlikovati od pojedinca do pojedinca, ali sadrži i izvesne zajedničke elemente i tendencije. U skorašnjem istraživanju kulturnih potreba radnika²⁸⁾, primenjujući u jednom delu istraživanja produbljeni intervju, mogli smo, između ostaloga, utvrditi i izvesne karakteristike razvoja umetničkih interesovanja. Na primer, kod jedne PK radnice, stare 21 godinu,

²⁸⁾ Bojanić, B., Đokić, R i Pantić, D.: „Kulturne potrebe radničke klase u SAP Vojvodini”, Centar PK SKV za političke studije i marksističko obrazovanje, Novi Sad 1987. (tekst u pripremi).

Srpkinja iz Novog Sada, čije su kulturne potrebe inače relativno razvijene, utvrdili smo izrazito interesovanje za literaturu koje se kombinuje s njenim još jačim estradnim interesovanjem. Naravno, njena introspekcija se ne može porediti s onom iz navedene autobiografije američke profesorke psihologije, ali pojedini detalji zaslužuju da se pomenu: „Meni se dopada život glumca. Ja mislim da je to jedna velika igra — biti glumac. To je nešto jako lepo, sam posao kao profesija je lep. Publika svojim aplauzom određuje uspeh glumca. Ako je pobrao aplauze, znači da je dobar... Ali, zavisi i od samog čoveka... bitno je da je on nečim privukao masu. Gluma omogućava uživanje u igri i bekstvo od svakodnevice, ali glumci imaju mnogo obaveza i moraju isplanirati svoj dan... Ipak, lep je to život.” Ova mlada radnica je nerealizovana balerina i stoga ne treba da čudi što se na nekoliko mesta u intervjuu manifestovao njen glamorizovani odnos prema estradi uopšte, verovatno kao ostatak maštanja, planova i aktivnosti u detinjstvu vezanih za vežbanje i scenu.

Iz drugih autobiografija i produbljenih intervjuova proizlazi da su za razvoj umetničkih interesovanja ključni događaji i situacije: rano iskustvo, primer i uticaj roditelja, idealizovani učitelj, potvrđena sposobnost umetničkog izražavanja i doživljaj uspeha (ove osobe izveštavaju po pravilu o nagradama u detinjstvu, pobedama na takmičenjima, svesti o svom talentu, urađenim projektima itd.), postojanje snažnog hobija u detinjstvu, porodične tradicije, indirektni podsticaji koji dolaze od vršnjaka (divljenje), identifikacija s nekim umetničkim autoritetom pre u smislu uzora nego kao idola, ali i rana identifikacija sa samim sobom, svest o svojoj jedinstvenosti.

